

Яценко А.М.

*професор кафедри
кримінального права і
кримінології факультету
№ 1 Харківського
національного університету
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор*

Яценко С.О.

*суддя Комінтернівського
районного суду м. Харкова,
викладач (тренер)
Національної школи
суддів України, кандидат
юридичних наук*

Yashchenko A.M.

*Professor of the Department
of Criminal Law and
Criminology, Faculty of
Kharkiv National University
of Internal Affairs, Doctor of
Law, Professor*

Yashchenko S.O.

*Judge of the Kominternivsky
District Court of Kharkiv,
teacher (trainer) of the
National School of Judges of
Ukraine, Candidate of Law*

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ

Кримінальним законодавством України регламентована низка заходів кримінально-правового характеру, які за своїм змістом можуть бути як каральними, так і іншими некаральними. До каральних заходів кримінально-правового характеру належать різні за своєю суворістю види покарань (ст. 51 КК України). Некаральні (інші) заходи кримінально-правового характеру становлять заходи, засновані на заохоченні, примусі або гуманістичних засадах і недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження. Останні, у свою чергу, з огляду на їх взаємозв'язок із кримінальною відповідальністю поділяються на заходи, що реалізуються лише через кримінальну відповідальність (ч. 4 і 5 ст. 74, ст. ст. 75–78, 96 та ін. КК України), або заходи, що реалізуються виключно поза межами такої відповідальності (ст. ст. 45–49 та ін. КК України).

Одним із заходів кримінально-правового характеру, що реалізується через кримінальну відповідальність, є звільнення від покарання та

його відбування. Цей заохочувальний, а у певних випадках заснований на гуманістичних засадах або недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження захід, знаходить свій вияв у низці статей XII-го розділу Загальної частини КК України «Звільнення від покарання та його відбування» (ч. 1, 2, 4, 5 ст. 74, ст. 81, 83–87). Зауважимо, що звільнення від покарання, як і звільнення від його відбування, полягає у реалізації судом свого повноваження, за наявності передбачених КК України підстав та умов, повністю або частково припинити виконання вже призначеного особі обвинувальним вироком покарання. Тобто зазначені кримінально-правові поняття є ідентичними. У зв'язку з цим, у законі та доктрині доцільно вживати лише одне з них, краще – звільнення від покарання. Уявляється, що вживання саме цього терміну, лише сприятиме усуненню термінологічної плутанини між цими поняттями [1, с. 202–211]. Подібна позиція, до речі, знаходить підтримку і серед інших вітчизняних науковців. Так, О. П. Горох з огляду на вчення про кримінально-правові інститути зазначає, що правове регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з такими юридичними фактами, що зумовлюють недоцільність реального чи повного виконання вже призначеного покарання, забезпечує існування такого кримінально-правового інституту як звільнення від покарання і саме така назва має бути за ним закріплена у XII-му розділі Загальної частини КК України [2, с. 1].

Не вступаючи у дискусію з приводу розуміння сутності звільнення від покарання та його видів, зазначимо, що поряд з ним, як було задекларовано вище, у системі Загальної частини КК України передбачений такий захід кримінально-правового характеру як звільнення від кримінальної відповідальності. Будучи наслідком заохочення позитивної посткримінальної поведінки або недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності є водночас заходом, що реалізується виключно поза межами кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, очевидно, що звільнення від покарання суттєво відрізняється від звільнення від кримінальної відповідальності. У науковому середовищі протягом тривалого часу усталеною є думка, що звільнення від кримінальної відповідальності, будучи альтернативою покаранню, є доволі ефективним засобом протидії злочинності, оскільки може сприяти більш швидкому і повному відновленню порушеного кримінальним правопорушенням громадського інтересу, дотриманню прав потерпілого, проведення в життя принципу гуманізму та економії кримінальної репресії [2, с. 4]. Попри це, окремі вітчизняні науковці, у недалекому минулому і дедалі частіше сьогодні, звертають увагу на

необхідність і доцільність відмови від цього інституту за рахунок його трансформації в інститут звільнення від покарання [2, с. 11–12; 6, с. 39; 7, с. 43–48]. На наше переконання в основу таких пропозицій покладені окремі положення Конституції України і, можливо, в більшій мірі, якщо ми говоримо про сьогодення, зарубіжний, зокрема європейський, досвід законотворення. Висловлюючи своє ставлення до подібних наукових точок зору, хотілося б зазначити таке.

Опрацювання положень кримінального законодавства низки країн Європейського Союзу (далі – ЄС) засвідчує той факт, що в ньому відсутні заходи кримінально-правового характеру, змістом яких є заохочення позитивної посткримінальної поведінки або недоцільність здійснення подальшого кримінального провадження, а правовим наслідком застосування – звільнення від кримінальної відповідальності у традиційному його розумінні вітчизняним законодавцем. У кримінальному законодавстві європейських країн звільненням від кримінальної відповідальності фактично є звільнення від покарання або звільнення від покарання та його відбування (за законодавчим визначенням розділу XII Загальної частини КК України). У цьому аспекті зазначимо, що в деяких Кримінальних кодексах країн ЄС, перекладених на українську або російську мову, дійсно в окремих положеннях згадується про звільнення від кримінальної відповідальності. Однак, у дійсності, зауважимо, що в таких приписах йдеться не про звільнення від кримінальної відповідальності, а про виключення такої відповідальності, внаслідок, зокрема, неосудності, недосягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, необхідної оборони, крайньої необхідності, фізичного або психічного примусу тощо. У кримінальному законодавстві України звільнення від кримінальної відповідальності й виключення такої відповідальності – це принципово різні правові явища. Разом з тим, зазначимо, що хоча звільнення від кримінальної відповідальності здебільшого хоча й не передбачене кримінальним законодавством низки країн ЄС, як виключення воно, все ж таки, знаходить своє втілення в окремих законодавчих актах кримінально-правового характеру. Яскравим прикладом цього є КК Швейцарії [4, с. 46–47, 49].

Що стосується положень Конституції України, то основним аргументом щодо необхідності трансформації звільнення від кримінальної відповідальності у звільнення від покарання зазвичай є невідповідність звільнення від кримінальної відповідальності принципу презумпції невинуватості (ч. 1 ст. 62 Конституції України). Тут зауважимо, що наявна сьогодні позиція законодавця щодо вираження звільнення від криміналь-

ної відповідальності у КК України, з точки зору юридичної техніки, є не коректною, оскільки вона дійсно не враховує вищевказаний принцип, відображений у ч. 1 ст. 62 Конституції України. Але чи становить ця обставина підставу для відмови від інституту звільнення від кримінальної відповідальності? Уявляється, що ні. Справа в тому, що назва інституту звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальному законодавстві України не відповідає його суті. Насправді те, що за ним криється, є правовим уникненням від цієї відповідальності, інакше кажучи звільненням від притягнення до кримінальної відповідальності, а не звільненням від неї. Звільненням від кримінальної відповідальності є те, що названо в діючому законодавстві звільненням від покарання та його відбування. Отже, є всі підстави вважати, що уникнення кримінальної відповідальності, тобто звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності є самостійним кримінально-правовим явищем, що адекватно відображає його правову природу [5, с. 117–118]. На наше глибоке переконання, розуміння юридичної природи звільнення від кримінальної відповідальності саме в такому аспекті зводить нанівець будь-які сумніви з приводу невідповідності цього унікального кримінально-правового явища принципу презумпції невинуватості. У зв'язку з цим, позитивно сприймалося б потенційно можливе використання законодавцем уточненої термінології при характеристиці як інституту звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX Загальної частини КК України), так і інституту звільнення від покарання та його відбування (розділ XII Загальної частини КК України).

Зауважимо також і те, що звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності належить відрізнити від кримінального переслідування. Формулювання «відмова від подальшого кримінального переслідування», до речі, у КК Швейцарії як раз і «фігурує» при характеристиці звільнення від кримінальної відповідальності в його традиційному розумінні за КК України. Однак, використовувати подібний термін у КК України не слід, оскільки він не повною мірою відображає сутність цього явища. Переслідуванням є те, що прийнято сьогодні називати розкриттям злочину. Інша річ, притягнення до кримінальної відповідальності, тобто процес встановлення причетності до вчиненого кримінального правопорушення і збір доказів винуватості у його вчиненні. І звільнення від такого притягнення – відмова від подальшого продовження процесу встановлення причетності до вчиненого кримінального правопорушення і збору доказів винуватості у його вчиненні [5, с. 121–122].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що відмовлятися від звільнення від кримінальної відповідальності за рахунок трансформації у звільнення від покарання, ні в якому разі не слід. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності, але в іншому своєму термінологічному вигляді, поряд з наявністю інституту звільнення від покарання, притаманний і кримінальному законодавству окремих європейських країн. Утім, хоча б з огляду на необхідність приведення положень IX-го розділу Загальної частини КК України у відповідність з принципом презумпції невинуватості (ч. 1 ст. 62 Конституції України), позитивно сприймалося б потенційно можливе використання законодавцем уточненої термінології при характеристиці як інституту звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX Загальної частини КК України), так і інституту звільнення від покарання та його відбування (розділ XII Загальної частини КК України).

1. *Брящей Р. І., Ященко А. М. Звільнення від покарання та його відбування: з'ясування правової природи та визначення понять. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Право. 2013. № 1082. Вип. 16. С. 158–161.*
2. *Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 40 с.*
3. *Егоров В. С. Освобождение от уголовной ответственности: монография. Москва: МПСИ, 2002. 191 с.*
4. *Купар Д. Ю. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харк. нац. універ. внутр. справ. Харків, 2018. 228 с.*
5. *Куц В. М., Ященко А. М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект): монографія. Харків: Юрайт, 2013. 328 с.*
6. *Півненко В. Звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності. Прокуратура. Людина. Держава. № 6 (36). 2004. С. 36-40.*
7. *Яценко С.С. Щодо відповідності інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційному принципу презумпції невинуватості: порівняльно-правовий підхід. Вісник Верховного Суду України. 2009. № 7(107). С. 43–48.*

Ященко А.М., Ященко С.О. Деякі міркування щодо трансформації звільнення від кримінальної відповідальності у звільнення від покарання

Кримінальним законодавством України регламентована низка заходів кримінально-правового характеру, які за своїм змістом можуть бути як каральними,

так і іншими некаральними. До каральних заходів кримінально-правового характеру належать різні за своєю суворістю види покарань (ст. 51 КК України). Некаральні (інші) заходи кримінально-правового характеру становлять заходи, засновані на заохоченні, примусі або гуманістичних засадах і недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження. Останні, у свою чергу, з огляду на їх взаємозв'язок із кримінальною відповідальністю поділяються на заходи, що реалізуються лише через кримінальну відповідальність або заходи, що реалізуються виключно поза межами такої відповідальності.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування.

Yashchenko A.M, Yashchenko S.O. Some considerations for the transformation of exemption from criminal liability into exemption from punishment

The criminal legislation of Ukraine regulates a number of measures of criminal law nature, which in their content can be both punitive and other non-punitive. Punitive measures of a criminal law nature include different types of punishment in their severity (Article 51 of the Criminal Code of Ukraine). Non-punitive (other) measures of a criminal law nature are measures based on encouraged, coercive or humanistic principles and the inexpediency of further criminal proceedings. The latter, in turn, in view of their relationship with criminal liability are divided into measures that are implemented only through criminal liability or measures that are implemented exclusively outside such liability.

Key words: release from criminal liability, release from punishment and its serving.